

UNIV. PROF. VILÉM MATHESIUS
O POZADAVKU STABILITY
VE SPISOVNĚM JAZYCE

Vadou dnešních sporů o správnou češtinu je to, že se v nich problém jazykové správnosti probírá sám o sobě. Nedbá se nebo alespoň soustavně se nedbá zřejmě příslušnosti tohoto problému k širšímu a proto nadřazenému problému jazykové kultury. A přece se objektivního posuzování snahy o jazykovou správnost nedobereme jinak, než když tuto snahu osvětlíme se stanoviska širší zabírajícího úsilí o jazykovou vytříbenost neboli se stanoviska jazykové kultury.

Co je jazyková vytříbenost? Jazyk je soustava účel-
ných prostředků výrazových a jeho hodnotu lze měřit jen tím, jak svému účelu vyhovuje. Jinými slovy, jazyk je nástroj a jeho hodnota je jako u každého nástroje úměrná míře, v níž se osvědčuje při plnění svého úkolu. Kultivovaný jazyk spisovný je nástroj jemný a neselhávající. Vyjadřuje přesně, plně a jasně postřehy a myšlenky sebe subtilnější. Je poddajným tlumočnickem citu a rozepívává se každou melodií, na kterou jej mluvčí nebo pisatel naladí. Při tom — a to si je třeba zapamatovat pro mé výklady další — nekřídí nikdy úmysly toho, kdo ho dovede užívat, falešnými asociacemi nebo skřípavým zabarvením. Jak je vidět, je vytříbenost jazyka něco, co lze poznat jen z jeho praktického užívání. Proto i vlast-

nosti, které se při bližším rozboru objeví jako složky jazykové vytříbenosti, budou vlastnosti z oblasti praktické a také teoretické uvažování o nich musí být vedeno zásadou praktické účelnosti. /

Pokud jde o jazykovou správnost, je v popředí opravných snah u nás a ve středu sporů, které se o ně rozpoutaly, idea jazykové správnosti pojaté jako historická čistota jazyka. Jen to má podle mínění těch, kdo toto pojetí zastávají, v dnešní spisovné češtině nepochybnou oprávněnost, co bylo v jazyku již před počátkem sedmnáctého století, a to — mutatis mutandis — jen v té podobě a v té funkci, jaká byla běžná v starším jazyku. Jinak by se mohlo říci, že nejdůležitějším a rozhodujícím kritériem pro správnost dnešního spisovného jazyka je shoda usu dnešního s usem běžným před počátkem sedmnáctého století. Ale na tom není dosti. Mnohdy se oprávcí rozhodují proti dnešnímu usu ve prospěch usu dřívějšího, a to i tehdy, když se usus dnešní od dřívějšího liší jen změnami v každém jazyku zcela obvyklými. Tak se ve jménu historické čistoty jazykové předpisuje, že tvar s oprávněnou disimilací *svižný* se má nahradití nedisimilovaným a proto dnešnímu sluchu nepříjemně znějícím tvarem *švižný*. Z téhož důvodu se navrhuje analogický a zcela oprávněný adverbialní tvar *jedině* a analogický tvar participia *daje, dajíc* ve prospěch archaických tvarů *jedině* a *dada, dádouc*, z nichž zrovna číší zatuchlá knižnost, anebo adverbium *posléze* se ve významu superlativním proti dnešnímu usu prohlašuje za chybné. Pro týž požadavek historické čistoty se oprávcí spisovné češtiny stavějí proti mnoha výrazům, které si nová čeština vytvořila napodobením slov a rčení, jichž se v oblasti západoevropské kultury obecně užívá, a prohlašují je za nesprávné, třebaže je velmi těžko a někdy vůbec nemožno nahradití je zcela rovnocennými výrazy z češtiny starší.

Jaký je vztah mezi tímto pojetím jazykové správnosti a ideou jazykové vytříbenosti, která je, jak bylo svrchu řečeno, pojmem pro jazykovou správnost nadřazeným a která proto je s to, aby poskytla opory pro bezpečné hodnocení ideje podřazené? Chceme-li dospět k správné odpovědi na tuto otázku, je zapotřebí, abychom nezůstali v úzkém kruhu domácích sporů, jak to bohužel činí naši puristé, nýbrž abychom se trochu rozhlédl i po světových jazycích kulturních. Učiníme-li to, dojdeme k výsledku, který překvapí. Historická čistota jazyka nemá sama o sobě co činiti s jeho vytříbeností. Její nedostatek jazykové vytříbenosti nijak nevaří a naopak větší její míra nezaručuje větší stupeň vytříbenosti. Němčina na příklad vyhovuje požadavku historické čistoty neskonale lépe než angličtina. Dřívější morfologická i syntaktická stavba jazyka je v ní mnohem více uchována než v angličtině a její zásoba slovní je mnohem tradičnější nežli slovní zásoba anglická. Se stanoviska historické čistoty je angličtina pravý zmetek. A přece je tento zmetek jako jazyk vytříbenější nežli historicky čistší a germánštější němčina nebo je při nejmenším stejně vytříbený. Kdo studoval jazyky románské, ví, jak latina, z níž vznikly, byla ve srovnání s latinou klasickou znetvořená a pomíšená. A přece tato historická znečištěnost nezabránila, aby třeba francouzština, u níž deformací a cizích příměsí bylo velmi mnoho, nebyla už ve století dvanáctém nejvytříbenějším národním jazykem spisovným v oblasti západoevropské kultury. Není tedy možno říci, že je historická čistota sama o sobě v nějakém příčinném vztahu k jazykové vytříbenosti. Nesejde tedy na tom, užívá-li jazyk jen slov, rčení, tvarů a vazeb, jejichž existenci lze prokázat i pro starší stadia jeho vývoje, a užívá-li jich jen v té formě a v tom významu, v němž se vyskytaly před staletími, před dobou, kdy spisovný jazyk byl nejvíce vystaven cizím vlivům.

O jeho vytříbenosti rozhoduje jen míra, do níž je propracován jako jazyk konverzační, literární, vědecký a filosofický.

Tyto věty pevně určují obecný poměr jazykové vytříbenosti a historické čistoty jazyka. Popírají-li však hegemonii historické čistoty v otázkách jazykové kultury, nevyplývá z toho jako jediná druhá možnost úplná jazyková svoboda a libovůle. Každá kultura je řád a princip řádu je také v každém kultivovaném jazyku. Jde jen o to, jaká je podstata toho řádu a jak se ho dosahuje. Zamysleme-li se nad tím, co rozumíme principem řádu, shledáme, že běží v podstatě o tři věci. Princip řádu se nemůže týkati jednotlivé a v sobě celistvé věci. Jde vždy o celek souborný, jehož části jsou k sobě v poměru, který je určován nějakým organisujícím principem. Idea řádu v nás dále vzbuzuje představu něčeho stálého a trvalého. Představa ztuhlosti a nehybnosti se však této ideji přičí. Lze tudíž stručně říci, že princip řádu záleží v pružné stabilitě souborného celku organisovaného v systém. Pro kulturu jazyka vyplývá z této obecné věty důležitý požadavek pružné stability. Nejde o věc novou, s níž bychom se ještě nebyli setkali. V podstatě byl týž požadavek pronesen již dříve slovy o vytříbeném jazyku jako o nástroji, který neselhává. Výrazové hodnoty kultivovaného jazyka musí být ustálené. Není možno, aby totéž slovo, totéž rčení, táž forma nebo táž vazba v téže souvislosti a v téže funkci jednou nevařily a jindy byly zase odsuzovány jako jazyková ledabylost. Jazyk, jehož užívání je tak rozkolísané, není vytříbený. Je nástrojem nespolehlivým, protože může — abych opakoval formulaci, které jsem užil ve výkladu dřívějším — křížit úmysl mluvčího anebo pisatele falešnými asociacemi nebo skřípavým zabarvením. O stabilitu jazykového usu jest tedy usilovati a jí je třeba dbát, když se k ní jazyk už přiblížil nebo jí

v možné míře dosáhl. Tím je určen jeden z cílů jazykové kultury a spolu též potřeba kodifikované normy pro jazykovou praxi. Idea jazykové správnosti se tím vrací do našich úvah, tentokrát ovšem jako postulát jazykové vytržbenosti plněný zachováváním kodifikované normy a tudíž jako věc zcela rozdílná od požadavku historické čistoty.

Pravý význam a celý dosah těchto zásad vynikne ovšem teprve na konkrétních problémech a po té stránce je dnešní spisovná čeština nejen materiál, který je nám nejbližší, nýbrž také materiál, který je nad jiné poučný. Je to spisovná řeč trvání poměrně nedlouhého a vzniklá nikoli jako jinde vytržbením lokálního dialektu třídního, nýbrž tím, že ve funkci jazyka spisovného byl zaveden jazyk, vybudovaný zčásti na vzoru skoro zaniklého spisovného jazyka dob dřívějších, a proto v své archaistické morfologii vlastně umělý. Umělá byla i jeho zásoba slovní, pokud byla doplněna úmyslným tvořením podle vzorů cizích. Tím vznikl těžký úkol vytvořiti pro novou spisovnou češtinu jazykové povědomí, které u šťastnějších národů bývá v dobách kulturní zralosti dáno dlouhou tradicí jejich spisovného jazyka nebo jeho těsným spojením s nějakým existujícím dialektem třídním. Úkol ten byl tím těžší, že se nové jazykové povědomí musilo vytvářet v dobách, kdy třídní rozvrstvení našeho národa bylo převráceno neustálými sociálními přechody a přesuny. Přesto je třeba říci — a podle mého mínění je to třeba říci s důrazem —, že se úkol, o který šlo, z velké části zdařil. U lidí vskutku vzdělaných je dnes spisovná čeština jazykem opravdu živým a její pružnost, jemnost a odstíněnost vystoupila u dobrých spisovatelů proti dobám dřívějším netušeně. Slyšíme sice žaloby na úpadek spisovné češtiny a sám profesor Zubatý se v své rektorské řeči z r. 1919 přidal k tomuto škarohlídkému mínění. Hlavní kořeny takového nevlídného úsudku o dnešním stavu češtiny lze, jak myslím,

viděti v optickém klamu, který vzniká nedbáním faktu, že se funkce spisovné češtiny rychlým rozvojem posledních desetiletí rozšířila přímo úžasně a že tudíž následky nedokonalé její stability jsou nutně patrnější. Tam, kde pracuje třeba pět set překladatelů proti dřívějším padesáti a kde píše tisíc novinářů proti dřívějšímu stu a kde je třeba vyjadřovati nové a nové myšlenky a nové a nové skutečnosti, se jistě najde jazykových ledabylostí a kazů mnohem více, protože dobré vzdělání se nemohlo zároveň rozšířiti v stejné míře a protože také nebylo možno spisovný jazyk přizpůsobiti stejně rychle k rozmnoženým jeho úkolům. To však ještě neznamená úpadek, nýbrž jen pokrok nedosti rychlý. Nikdo nebude popírat, že je třeba usilovat o to, aby stabilita spisovné češtiny byla dokonalejší, ale klidné úvahy o cestách, po nichž lze k tomu dojiti, pomohou jistě víc než přepjaté nářky nad neutěšeností situace.

Uplatňování principu historické čistoty takovou cestou k nápravě jistě není. Ukázal jsem již výše, že historická čistota sama o sobě nerozhoduje o hodnotě jazyka. Že úsilí o ni nepodporuje ani stabilisaci jazyka, ukazují dvě stránky české praxe. Všimněme si, jaký vztah k dnešnímu jazyku má na př. slovo *švižný*, participium *dada*, adverbiální *jediné*, které jsem shora uvedl. Poznáme, že pro dnešní jazyk to jsou novotvary, a to novotvary zbytečné a že jako každý jiný zbytečný novotvar porušují stabilitu spisovné češtiny. Tak je tomu vředycky, když horlitéle pro historickou čistotu zavádějí do jazyka slova, tvary nebo vazby, které v něm sice kdysi existovaly, ale které už nepatří k živému jeho inventáři. Na to linguističtí staromilci napařádá zapomínají, protože je u nich začtením do starého jazyka a zálibami historickými porušen normální poměr k jazyku současnému. Druhá závada, jež vyplývá z principu historické čistoty pro stabilitu jazyka, záleží v ko-

lísavosti odbornického mínění o tom, co je podle toho principu správné. Bylo dobře řečeno, že jazyková správnost o princip ten se opírající je často správností jen do odvolání. Doznávají to ostatně i sami zastánci historické čistoty, neboť nemůže vésti k jinému důsledku jejich živě vyslovovaná naděje, že znalost starého jazyka, kterou chtějí regulovati jazyk dnešní a která je podle jejich úsudku stále ještě nedostačující, bude se postupem času zlepšovat. Nepomyslí ovšem při tom na to, že měnící se úsudek o historické oprávněnosti slov, tvarů a vazeb, ať se projevuje odvoláváním dřívějších záповědí nebo zapovídáním toho, co se dříve prohlašovalo za přípustné, porušuje stabilitu jazyka a konec konců vede k jazykové nejistotě, která je pravým opakem jazykového tříbení. Nic nepomáhá ujišťování, že tentokrát jde o rozhodnutí, které má platnost definitivní. Každý, kdo kdy pronášel puristicky zabarvený úsudek o neoprávněnosti toho neb onoho jazykového usu, byl toho mínění, a vývoj jazykové praxe ve velkém počtu případů ukázal opak. Cesta českého purismu za posledních osmdesát let je vroubena hroby příkazů a zákazů, které jazyková praxe zašlápla. Ani v budoucnosti nebude lépe, protože nejde jen o správné nebo nesprávné užívání základního principu, nýbrž o neudržitelnost toho principu samého.

Po pravdě sluší přiznati, že hroby, které vroubí cestu novodobého českého purismu, nejdou na vrub jen úsilí o historickou čistotu jazyka. Stejnou měrou se o ně zasloužil i jiný princip, který horlivě u nás uplatňují opravci jazyka; pro stručnost jej nazvu principem přímočaré pravidelnosti. Je dobře známo, že jazyk tíhne k pravidelnosti ve tvarech svých výrazových prostředků, ale stejně dobře je známo, že k pravidelnosti takové vždycky nedochází, protože tendence k ní směřující bývá křížena tendencemi jinými. Hlasatelé přímočaré

pravidelnosti se dovolávají jen prvního z obou těchto faktů. Vyvozují z něho pro spisovný jazyk požadavek přísné pravidelnosti jazykových jevů a povyšují tuto pravidelnost na kritérium jazykové správnosti. Tam, kde jazyk k pravidelnosti tak vystupňované sám nedospěl nebo kde ji opustil, vtiskují mu ji násilím. Protože se tvoří třeba od slovesa *kousati* podstatné jméno *kusadlo* a od slovesa *strouhati* podstatné jméno *struhadlo*, dekretuje se, že obdobné podstatné jméno od slovesa *koupati* musí znít *kupadlo*, ačkoliv usus zná jen tvar *koupadlo*. Z podobných důvodů se proti obecnému usu předpisuje krátká kvantita v slovech, jako *zviřátko*, *srdečko*, *draždílo*, *chránítko*, *pronásledovatel*, *hřiště* a m. j. Do téže kategorie předpisů patří také třeba exotické instrumentály *holmi*, *nemocni* a p. podle *kostmi* nebo doplňování flexe tvary, jako *zapomněn* a pod. anebo neobvyklé tvoření, jako *deska—deštička*, *miska—mištička*, *houska—houštička*, které se vnucují podle takových případů jako *český—čeština*. Jak je vidět, nezadá si v nedbání jazykové stability tento princip nijak s principem historické čistoty. I v jeho jménu se vnucují dnešnímu jazyku zbytečné novotvary i jeho lze užívat velmi libovolně, protože každý nový opravce může vnucovat jinou pravidelnost. A to vše se děje bez objektivních důvodů, protože kulturní jazyky staré tradice nám ukazují, že existence drobných formálních nepravidelností se docela dobře snáší i s vysokou jazykovou vytříbeností. Vnitřní řád kultivovaného jazyka záleží v něčem docela jiném než v mechanické vnější pravidelnosti. Lze právem i dnes citovati slova Gebauerova z úvodu k prvnímu vydání Pravidel pravopisu z roku 1902: „Co se týká tvarů, tu držíme se přísně toho, co se v jazyku spisovném s a m o vyvinulo a ustálilo“, a k případům, jako *zasílatel* a pod. „než se tak stane (než se usus ustanoví), musí tu býti dopuštěna také slabika dlouhá (*požívatel* . . .), když toho zřetelná

výslovnost žádá.“ V tomto vydání Gebauerově z 1902 připouštějí se slova *dráždidlo*, *pronásledovatel*, *srdečko* a pod. s dlouhým *á*, *é*, jedině *zvířátko*; připouští se pak délka i v mnoha případech těchto typů slov, kde později Pravidla vnucují slabiku krátkou jako jedině správnou. Že o ceně přímočaré pravidelnosti ostatně nejsou zplna přesvědčení ani její vlastní zastánci, ukazuje i to, že se nerozpakují ji potlačit tam, kde jazyk k ní sám dospěl, zdá-li se jim, že taková pravidelnost odporuje historické čistotě. Tak na př. u slovesa *rzáti*, *rzál*, kde jazyk provedl sám uniformaci kmene, obnovují se v jejich předpisech s úřední platností starobylé formy *rzáti*, *rzál*.

Názorným dokladem toho, jak oba principy, které jsem právě charakterisoval, v svých důsledcích porušují žádoucí stabilitu našeho spisovného jazyka, jsou Pravidla českého pravopisu. Je až ku podivu, jak málo si naše veřejnost, především veřejnost odborná, všímá vývoje a působení této instituce nadané úřední autoritou. Ve Spojených státech musel sám prezident Roosevelt ustoupit před pobouřeným veřejným míněním, když chtěl z úřední moci zavést asi v tuctu případů praktické zjednodušení pouhé grafické podoby anglických slov. U nás se mlčky přihlíží k tomu, když se od pracovních stolků jednoho nebo dvou oprávců, dnes anonymních, s úřední platností diktují drastické změny netoliko ve vžitém grafickém obraze českých slov, nýbrž i v jejich znění, jejich tvarech a užívání. Při tom se nový způsob psaní, nové znění a nové tvary opravených slov nezavádějí rázem, aby se opravy po jednom otřesu mohly klidně vžít, nýbrž opravářská tendence se v nových vydáních Pravidel stále zesiluje a přichází se postupně s novými a novými věcmi. Na př. teprve roku 1913 dostala se do Pravidel *zvířátko* místo dřívějšího *zvířátko* anebo jedině *srdečko* místo dříve připouštěných *srdečko*

i *srdečko*; dokonce najdeme v posledních Pravidlech českého pravopisu v úvodě na str. XIX *koupadlo* a v abecedním seznamu jako jedině správné *kupadlo*. Hladina naší spisovné řeči se tím bez ustání zbytečně čeří a náš jazykový cit se rozkolísává. Nejistota tak vznikající je tím větší, že se při novém vydání Pravidel nikde neříká, čím se liší od vydání předešlého. Výsledky jsou smutné. Kdežto dříve, jak se sám dobře pamatuji, nebylo vzdělanému Čechu nesnadno psát správným pravopisem, najde se dnes málokdo, kdo by to dokázal. Svádí se to na úpadek vzdělanosti, ale zapomíná se, že hlavní příčinou je rozkolísání pravopisného usu, vzniklé Pravidly českého pravopisu. Nemůže být jinak, když i povolání znalci češtiny musí nahlížeti do Pravidel, chtě-li psát správně podle pravopisu, který je dnes úředně zaveden.

Princip historické čistoty a požadavek přímočaré pravidelnosti nejsou tudíž ani samy o sobě ani pohromadě vhodným základem pro dotvoření stability ve spisovné češtině. Spoléhá-li se na ně přílišně, podvracejí dokonce i stabilitu, které bylo již dosaženo, a ruší tím jednu z hlavních podmínek jazykové vytríbenosti. Chceme-li opravdu dojit stability v spisovné naší řeči, musíme se opřít o jediný organický základ pro takové snahy, t. j. o dnešní *usus* spisovné češtiny, a ten zjistíme, protože neexistuje vybraná česká konversace, zase jen z jazykové praxe dobrých českých autorů, jak se jeví v průměru české literatury za poslední půlstoletí, a to literatury v nejširším slova smyslu, krásné i naukové. Je zásluhou Ertlovou, které budeme vždy vděčně vzpomínati, že se první mezi bohemisty postavil proti hegemonii požadavku historické čistoty. Škoda, že mu nebylo dopřáno, aby své názory domyslil až do důsledků a ještě větší škoda, že předčasná smrt mu vyrvala v otázkách české jazykové kultury z ruky vedení a vrátila je těm, kdo se zastávají zásad,

kteřé on již překonal. Námitka, kterou můžeme ještě dnes slýchat, že není spisovatele, jehož jazyk by byl opravdu dobrý, je protismyslná. Neexistuje-li dobrá spisovná čeština v české literatuře, neexistuje vůbec. Ti, kdo to popírají, vnášejí do svého úsudku již apriorní hodnocení odvozené z požadavku historické čistoty a zapomínají, že jazyk gramatiků, neopírající se o skutečný souhlas s praksí, je pouhá fikce. Poznal to před dávnými a dávnými časy už Quintilian, který výslovně praví, že je něco jiného mluvit latinsky a mluvit gramaticky.

Brusičské fikci správné češtiny by dovedly opět jen dlouholetá práce a obrozenské nadšení dodat života. To by nebylo však jen těžké, nýbrž i nežádoucí. Kdyby se krásně a v plné míře podařilo dosadit jazyk brusičských gramatiků na místo dnešní spisovné češtiny, došlo by tím k přerušení nejen naší tradice jazykové, nýbrž i naší tradice literární. S vítězstvím nových hodnot v jazyce spisovném a s utvrzením nového poměru k jeho výrazovým prostředkům by se zvrátil i náš vztah k tomu, co bylo dosud vytvořeno v nové české literatuře. Nastalo by něco podobného té změně, které se obávají Angličané při radikální reformě pravopisu: valná část literatury, která dnes tvoří podstatu živé naší tradice kulturní, stala by se při důrazném zaměření pozornosti na domnělé kazy jazykové prostě nepřijatelnou. Toho všeho ovšem potřebí není, protože v české literatuře z posledního půlstoletí máme jazyk sice nikoli ještě dokonale vypěstovaný, ale přece tak živý a tak vytříbený, že se tvůrcům novočeské řeči spisovné o něm ani nezdálo. Nic na tom nesejde, shledá-li se v něm i nějaký ten vžitý germanismus. Historická čistota, jak bylo ukázáno, není nutnou podmínkou jazykové vytříbenosti a se stanoviska jazykové kultury je vesrovnání s neologismy puristů vžitý germanismus, který svou výrazností rozmnožuje odstiňovací bohatství spi-

sovne češtiny, zlem menším, je-li zlem vůbec. Musí však jít, jak bylo řečeno, o výrazy vžité a významově odstíněné, jako jsou na př. *nápadný, přehnaný, těžkopádný, odstraniti* a pod. a nikoli o slova zbytečná a jen sporadicky se vyskytující, jako na př. *odviseti* místo *záviseti* nebo *zapřítiniti* místo *způsobiti*. Obě kategorie jsou zcela zřetelně rozdílné, a kdo má vypěstěný cit pro jazyk, nebude většinou na rozpacích při jejich rozlišování. Se stanoviska funkčního nemůže být příměs cizích prvků v dnešní spisovné češtině důvodem pro to, aby jisté výrazy byly ze spisovné češtiny vymycovány. Má-li se, jak je toho naprosto potřebí, další třibení češtiny opírat o živou tradici jazykovou, může to být jedině tradice daná neporušeným vývojem nové spisovné češtiny od dob obrozenských a nikoli teoretické pouto, kterým brusiči historicky orientovaní hledí spojit dnešní češtinu přes propast staletí a úpadku osmnáctého století s jazykem Pasionálu a se Životy otců, s jazykem čtrnáctého století.

These v předešlých výkladech vyložená, že za základ pro stabilisaci nové spisovné češtiny je třeba brát průměr české literatury za poslední půlstoletí, a to takový, jaký je, neznamena ovšem, že musíme vyčkávat, až k stabilisaci té dojde postupem kulturního vývoje. Bylo by sice zcela možné spolehnout jen na třibící vliv spisovatelské jazykové praxe a na jazykovou kritiku nelinguistů, nadaných jemným smyslem pro výrazové odstíny a rytmus a melodii řeči. Tyto síly alespoň stačily na vytvoření a vytříbení většiny těch spisovných jazyků, které vznikly před počátkem XIX. století, a to jsou nejvytříbenější jazyky světa. Ale dnešní situace lingvistické teorie nám umožňuje, abychom vědeckým zasahováním proces třibení trochu urychlili, a mimo to je dnešní postavení spisovné češtiny přece trochu jiné, než bylo u velkých jazyků kulturních v době jejich třibení. Není rozdílné zá-

sadně, jak by nám chtěli namluvit gramatičtí brusiči, kteří potřebují důvody pro své puristické snahy. Může se zdát, že se nová spisovná čeština od starších spisovných jazyků zásadně lišila v svém umělém vzniku, ale i když to připustíme, je třeba přiznati, že tento rozdíl pominul, jakmile se nová spisovná čeština postupným užíváním proměnila z jazyka z valné části umělého v jazyk živý. Dnes se situace spisovné češtiny liší od analogických situací starších a vytříbenějších jazyků spisovných pouze v důležitém momentu vnějším. Je to veliký význam školy pro její stabilisaci. Úkolem školy není jazyková teorie, nýbrž jazyková praxe, ale tato jazyková praxe se musí opírat o určitou kodifikovanou jazykovou normu, a tu tedy, aby škola netápala, je zapotřebí vytvořit kodifikaci dnešního spisovného usu a udržovat péči o další jeho vývoj. To je úkol, který vyměřuje odborným češtinářům naše pojetí jazykové správnosti. Je programem i směrem značně jiný nežli úkol, který si osobují naši brusiči. Opírá se o jiné principy a je méně samostatný v své kompetenci. Nejde o to, aby se ve jménu lepšího historického poznání dávaly dnešnímu spisovnému jazyku suverénní předpisy, proti nimž by nebylo odvolání, i kdyby se sebe více přičily skutečné praxi; běží o kodifikaci dnešního vybraného usu a o to, aby se omezilo kolísání, pro které není funkčního důvodu. Funkční vytříbenost jazyka bude při tom nejvyšším příkazem. Tou se bude určovat rozsah i směr stabilisace a i snaha o národní osobitost jazyka musí ji podporovat, nikoliv se jí přičít. Bude třeba pamatovat na to, že všechny složky jazyka nevyžadují stejné stabilisace nebo jí nepřipouštějí v stejné míře. Úkoly, které tu bohemistiku čekají, jsou vytčeny už v thesích, které Pražský lingvistický kroužek vypracoval pro první mezinárodní sjezd slavistický, který se sešel v Praze roku 1929. Opakuji z nich

s několika poznámkami toto: „Co se týče výslovnosti,“ je potřebí, „aby byla výslovnost ustálena i tam, kde se dosud připouštějí vedle sebe varianty.“ „Pravopis jako věc jen konvenční a praktická má být, pokud to jen dovoluje jeho funkce vizuálně rozlišovací, snadný a přehledný. Často měniti předpisy pravopisné, zejména, nemá-li to za účel jeho usnadnění, odporuje požadavku ustálenosti.“ „Ve formách pojmenování budiž dbáno osobitosti jazyka, t. j. nebudiž bez naléhavé nutnosti užíváno pojmenovavicích forem v jazyce neobvyklých, na př. v češtině slov složených nebo slov tvořených cizím sufixem od domácího kořene.“ Odstraňovat z důvodu neobvyklého tvoření výrazy vžitě a nadané přesností odborného termínu, jako je na př. slovo *barvotisk*, by bylo ovšem chyba. Vždyť se pro vžitost a užitečnost připouštějí i výrazy tvořené hybridně, j. *houslista*, *korunovace*, *nadace* atd. „V zásobě slovní nutno postavit požadavek bohatosti slovníka a jeho stylové rozrůzněnosti nad požadavek lexikálního purismu. Stejně jako bohatosti je však dbáti v zásobě slovní významové přesnosti a ustálenosti tam, kde toho funkce spisovného jazyka potřebuje. V syntaxi dlužno dbáti jak osobité výraznosti jazykové, tak bohatosti vyjadřovacích možností, významově diferencovaných. Je tedy třeba posilovat rysy, které jsou vlastní jazyku, o který jde, na př. v češtině vyjadřování slovesné, ale na druhé straně nesmí se zužovat syntaktickým purismem zásoba možností vyjadřovacích, jejichž oprávněnost se i v syntaxi musí řídit funkcí jazyka.“ Tak není možno z české řeči právnické nebo jiné řeči odborné zcela vymítat konstrukce nominální. „Morfologie má pro osobitou výraznost jazyka význam jenom svým obecným systémem, nikoli detailními zvláštnostmi. Proto nemají tyto zvláštnosti se stanoviska funkčního té důležitosti, jakou jim přisuzovali puristé starého typu. Jest tedy třeba dbáti to-

ho, aby se zbytečnými archaismy morfologickými nerozšiřovala bez potřeby vzdálenost jazyka knižního a hovorového.“

Množství práce, kterou našim češtinářům ukládá povinná péče o novočeskou řeč spisovnou, se zásadami právě vyloučenými zmenšuje jen zdánlivě. Rozsah odbornické jurisdikce se zužuje, ale její base se zároveň posouvá a nový materiál, o který se má opírat, bude vyžadovat nového zkoumání. Má-li být základem pro stabilizaci nové spisovné češtiny jazyk průměru české literatury za poslední polovinu století, je třeba tento jazyk důkladně znát. Berlitzova metoda, kterou pro to doporučoval nebožtík Ertl, nestačí. Je zapotřebí soustavného vědeckého studia novočeské řeči spisovné a na tom poli bylo dosud vykonáno práce zoufale málo. Je-li kde na místě užít pohutých slov Zubatého z jeho rektorské řeči, je to zde. Bohu budiž žalováno, že česká bohemistika ze samé lásky k mrtvému spisovnému jazyku dob minulých téměř úplně zapomíná na studium živého spisovného jazyka doby naší. Sbírá se sice slovníkový materiál z nové doby, a to s velikou důkladností, ale stěží se co podniká, aby se připravovalo zpracování toho, co se tím hromadí. Půjde přece o jemné rozborů obsahové, o synonymiku a antonymiku, a pro tuto významovou pitvu není u nás ještě dost jemně hroušených nástrojů. Bude zapotřebí horlivě se učit za hranicemi a tříbit vlastní pozorovací smysl, aby neušel při rozboru ani vlásek ve významovém odstínu, ani záchvěv v melodické nebo dynamické linii. Není se už možno vymlouvat na to, že z důvodů vědeckých je nejdříve zapotřebí důkladně prozkoumat jazyk starý, neboť nová orientace linguistiky vyráží tento argument z ruky. V době, kdy mezinárodní linguistické sjezdy volají z popudu srovnávacích filologů po soustavném studiu dnešního stavu řeči, není už žádných výmluv, proč se to

nemá dít i u nás, kde toho vyžadují nejen teoretické, nýbrž i praktické potřeby.

Se stanoviska praktického jde hlavně o to, aby výsledky stabilizačního úsilí byly co nejdříve vtěleny ve tři příručky. Je nám nezbytně zapotřebí příručního slovníku dnešní spisovné češtiny, v němž by její nejdůležitější zásoba slovní byla zachycena v pevných a jemných liniích. Synonymika a antonymika bude jeho důležitou stránkou a zároveň jeho zkušebním kamenem. Dosavadní brusičská praxe naší spisovnou řeč přechasto ochuzovala, neboť vymítala z jazyka z důvodů historické čistoty leckdy slova a výrazy, jejichž významový odstín nebylo možno jinak vyjádřit. Příruční slovník, který bude mít za základ snahu o tříbení jazyka na basi funkční, bude ovšem postupovat metodou zcela jinou. Jeho pořadatelé nebudou ve vžitých a funkčně odůvodněných cizomluvech a nepravidelnostech spatřovat jen zlo, které je třeba vymýtit, nýbrž také rozhojnění jazykového bohatství. Druhou příručkou stabilizační by měla být mluvnice dnešní spisovné češtiny pořízená prakticky, se stanoviska důsledně synchronického a na základě charakterologickém. Nebyla by zatěžována ani detailními pravidly, jejichž aplikace může být zahrnuta v slovníku, ani archaickým materiálem nebo exkursy historickými, nýbrž ukazovala by zřejmě a jasně jazykový systém dnešní spisovné češtiny a jeho osobité rysy. Osobitost ovšem nejlépe vynikne srovnáním a metody diferenční by mluvnice taková užívala už také proto, že by tím upozorňovala na nejvážnější nebezpečí cizího vlivu. (Srovnávání s němčinou by v ní mělo především místo, ačkoli ani na francouzštinu a ruštinu by se nemělo zapomínat. Posléze bude zapotřebí české stylistiky, která by ukázala, jak se naše spisovná řeč přizpůsobuje požadavkům různých funkčních stylů. Není možné a není ani žádoucí, aby

všichni psali za všech okolností stejně. Brusičství, které na to naléhá, prohrává svou věc už předem. Proto jsem vytkl, že stabilita spisovného jazyka musí být pružná. Namítne-li někdo, že se tímto požadavkem znemožňuje přesné vědecké stanovení správného usu, souhlasím, ale přidávám, že do pevných vědeckých otěží se nedá zapřáhnout žádný živý jazyk. Jazyková praxe je a vždy byla výsledkem velmi komplikované součinnosti různých sil a lingvisté musí být spokojeni, podaří-li se jim alespoň trochu uplatnit svůj třibíčí vliv. Argumentovat proti mým thesím poukazem k tomu, že nelze zásadami v nich vytčenými v praxi přesně vědecky manipulovat, je proto pochybené. Jazyková kultura je a vždy byla především věcí praxe. Lze diskutovat o jejích principech, ale nemůžeme sestrojít systém kontroly jazyka, který by fungoval přesně a důsledně jako samočinný elektrický vypínač.

Pro jasnost shrnuji ještě jednou stručně to, co jsem vyložil obšírněji. Nejvyšším rozhodčím o tom, co je v jazyce přípustné a co nikoli, je praktický zřetel k jazykové vytríbenosti. Ani historická čistota ani přímočará pravidelnost nejsou samy o sobě jejimi nutnými podmínkami. Za to je jejím nutným základem pružná stabilita jazykových prostředků vyjadřovacích. Té je třeba i v nové spisovné češtině, zejména také jako opory pro školní výcvik jazykový. Stabilita nové spisovné češtiny není ještě dostatečná, ač proti dobám minulým už valně pokročila. S tvrzením, že se právě dnes ukazuje nebývalý úpadek našeho spisovného jazyka, nelze souhlasit. K potřebné stabilitě se v spisovné češtině nedojde zdůrazňováním požadavku historické čistoty a přímočaré pravidelnosti. Vynucují-li se tyto požadavky proti dnešnímu usu, porušuje se tím naopak stabilita, již se již dosáhlo. Jediným možným základem pro stabilizační úsilí v dnešní spisovné češtině je jazyk průměru české literatury v nejšířším slova

smyslu za poslední půlstoletí. Nevadí, přijímají-li se s ním i nějaké vžitě cizomluvy nebo nepravidelnosti. Hlavní rysy tohoto jazyka je ovšem zapotřebí vědecky zjistit. Proto je studium nové spisovné češtiny předním úkolem našich bohemistů. Jeví-li se v ní kolísání, které nemá funkčního důvodu, mají se bohemisté rozhodnout pro jednu z existujících možností a prohlásit ji za normu. Při rozhodování tom platí především zase praktické zřetel le funkční, větší vžitost nebo výraznost jazykového prostředku, o který jde. Právě proto má shoda dnešního spisovného usu s usem obecným větší význam než argumenty historické. Výsledky požadovaného zkoumání stabilizačního jest co nejdříve zachytiti příručním slovníkem, který by co nejpečlivěji přihlížel k synonymice a antonymice, praktickou synchronickou mluvnicí, založenou na principu charakterologickém a diferenčním popisem se obracející proti nejsilnějším vlivům cizím, a posléze českou stylistikou, která by ukazovala, jak se čeština přizpůsobuje požadavkům hlavních funkčních stylů. V práci takto zaměřené najdou naši bohemisté jistě ochotnou podporu u všech, kterým záleží na třibení našeho jazyka spisovného, a sejdou se na jedné cestě s básníky, mysliteli i kritickými chutnateli jazyka.